

A viennai satyros

Hagyományteremtő szándékkal indította útjára 2003 telén a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye „Az évszak műtárgya” kamarakiállítás-sorozatát. A sorozat fő célja, hogy rendszeresen a közönség elé tárja a Gyűjteményben folyó munka eredményeit: egy-egy újonnan megszerzett, illetve restaurált művet, vagy olyanokat, amelyekről új és bemutatásra érdemes tudományos eredmények születtek.

A kiállítás-sorozat weboldala:
classics.mfab.hu/antik_gyujtemeny/evszak_mutargya

Az Antik Gyűjteményben őrzött mintegy hatezer műtárgy zöme régi magángyűjteményből származik, ezért alig akad köztük olyan, amelyiknek a lelőhelye ismert volna. Az pedig egészen kivételes, hogy a megtalálásuk körülményeiről is legyenek forrásaink, amelyek segítségével rekonstruálhatnánk a leletek eredeti közegét, és ráláthatnánk a műalkotások „hosszú életrajzána” egy-egy ókori fejezetére. E roppant kevesek egyike az a márvány torzó, amely előrehajló férfit ábrázol, a fej és végtagok hiányoznak. Megtalálásakor a nyak törésfelületében vascsap töredékét találták; valószínű tehát, hogy a fejet még az ókorban restaurálták vagy kicserélték. Felületén, főleg a jobb vállnál, nagy szürke elszíneződések jelzik, hogy hosszú ideig lehetett a szabadban felállítva. Archaometriai elemzések tanúsága szerint a szobor parosi, tehát kiváló minőségű márványból készült; a finoman kidolgozott felület, a mintázás gazdag belső plasztikája is tanúsítja, hogy kitűnő szobor töredéke.

A torzót 1911-ben vásárolta meg a Szépművészeti Múzeum. Megszerzését Paul Arndtnak (1865–1937), a nagyszerű régésznek és műgyűjtőnek köszönhetjük (akkoriban e két foglalkozást még összeegyeztethetőnek tartották). 1908-ban az ő szobrászati gyűjteményét vásárolta meg a Múzeum, megalapítva ezzel a görög–római műgyűjteményt, és a következő néhány évben is intenzív maradt a kapcsolat a felek között. A Múzeumnak ugyanis nem volt az antik művészethez értő kutatója, Arndt pedig szívesen adott tanácsokat, hogy mely darabokat érdemes megvásárolni. Így amikor egy kezdő párizsi

műkereskedő Arndt segítségét kérte a torzó eladásában, ő a Szépművészetit ajánlotta.

A szobrot 1907 januárjában találták meg a franciaországi Sainte-Colombe-ban. A Rhône-parti település egy római város, *colonia Iulia Vienna* (a mai Vienne) romjain épült. A Martialis által megénekelt „Szép Vienna” (*pulchra Vienna*) egyik fő központja volt a mai Dél-Franciaország területén, az Alpok és a Pireneusok között létrejött Gallia Narbonensis tartományának, amelyet kifinomult kultúrája miatt jóval inkább tekintették Italia, mint Gallia részének: *Italia verius quam provincia* – írta róla a Kr. u. 1. században élt polihisztor, Caius Iulius Plinius maior. Nem meglepő tehát, hogy Narbonensisben számos olyan színvonalú műalkotás került elő, amely Itáliát idézte az ott élők számára (az ásatásokon találtak például egy Myrón nevével ellátott szobortalapzatot, a rajta álló szobor nyilván a koraklasszikus athéni szobrászat nagy alakjának valamelyik műve nyomán készült).

A torzó lelőhelye a város egyik fürdője volt. Hatalmas méreteiről máig tanúskodnak néhol tíz méter magasságig megmaradt falai, egykori gazdagságát pedig francia neve tükrözi: Palais du Miroir, Tükörpalota. Romjait az újkorban a nagy hadvezér, Gnaeus Pompeius Magnus (Kr. e. 106–48) egyik palotájához kapcsolta a szájhagyomány. Fürdő voltát a 19. század elején ismerték fel az első ásatások eredményei alapján, amelyek gazdag leletanyagot tártak fel. A fürdőt márvány burkolatú medencék és falak, padló- és falmozaikok, valamint az ókori szobrászat nagy alkotóit idéző műalkotások

díszítették (az a kuporgó Aphrodité ábrázoló márványszobor például, amely a Kr. e. 3. századi szobrász, Doidalsas műve után készült, ma a Louvre-ban látható). Mivel a feltárások magánbirtokokon zajlottak, a leletek zöme műkereskedelemben került. Így jutott a torzó Párizsba, onnét pedig Budapestre.

A szobor értelmezésére három javaslat született. Első tanulmányozója további érvek nélkül satyros szobrának vélte, ez azonban hamar feledésbe merült. Mások mitológiai kompozíció részének tekintették, a Minótauros-szal küzdő Théseust látták benne. Az elfogadott értelmezés szerint atlétát ábrázol: távolugrót, rogyasztott lábbal, mindkét kezét lefelé kinyújtva, a földet érés utáni pillanatban, vagy pedig futót, aki a rajtnál indulásra készen várja a verseny kezdetét. A kérdés eldöntéséhez érdemes megkísérlni a szobor kiegészítését, a torzó ugyanis, töredékes állapota ellenére, jól rekonstruálható. A combok csontjai jelzik, hogy a bal láb nyújtott volt, a jobb pedig kissé behajlítva kifelé fordult. Az alak tehát a bal lábára terhelte a testsúlyát, a jobbat pedig előre és oldalt tartotta. A farizmok mindkét oldalon be vannak feszítve, azaz a jobb lábón is volt súly – a szobor tehát tarthatott valamit ezen a lábán. A felsőtest kissé begörbítve előre hajlik, enyhén a jobb oldala felé csavarodik. A mell és a hát izmai is megfeszülnek, de aszimmetrikus módon: a jobb váll egyenes, a bal viszont kicsit jobbra fordul, és a másikonál nagyobb mértékű erő kifejtésről tanúskodik. A karcsónokból a combokéhoz hasonló testtartás olvasható ki: a jobb előre, a bal pedig előre és a test jobb oldala felé mutat. Végül a fej iránya is rekonstruálható: elől a fejbiccetű izmok, hátul pedig a nyak maradványai jelzik, hogy az alak jobbra fordította a fejét, és alighanem lefelé irányította a tekintetét.

A viennai torzó tehát olyan szoborrá egészíthető ki, amely a bal lábára nehezedett, a jobb lábát is megfeszítve tartotta (tartott rajta valamit), kezének mozdulatai pedig a test jobb oldala felé irányultak. Ez a szkéma nem az antik sportábrázolások körében értelmezhető, hanem Dionysos szférájába vezet. Olyan ábrázolási típusnak felel meg, amely satyrost ábrázol, aki egyik lábával kilép, a combján pedig borral teli tömlőt vagy nagyméretű kagylót tart. Gyakori, hogy ezekből vízsugar folyt ki – ezek a szobrok tehát szökőkutat díszítettek. A viennai Tükörpalotában valóban előkerült egy satyrost ábrázoló

kútszobor, amelynek ikonográfiai szkémája az itt leírthoz hasonló. Azonosítását egy ikonográfiai elem teszi biztossá: az alak derekán, hátul megmintázott kicsiny „lófarok” (*hippou-uris*) a satyrosok egyik *par excellence* képi jele. Ez a torzó is műkereskedelemben került a 20. század elején, és csupán nemrégiben sikerült újra megtalálni, a Santa Barbara-i (Kalifornia) múzeum gyűjteményében. Bár a kaliforniai és a budapesti szobor megmintázása sok részletében különbözik egymástól, az ikonográfiai szkémák rokonsága szembetűnő. Adódik hát a feltevés – ahogy megtalálása után már felvetették –, hogy a budapesti torzó is satyrost ábrázoló kútszobor volt. Mesteri megmintázása és kiváló minőségű anyaga – mindkét tekintetben messze felülmúlja a Santa Barbara-i szobrot – egy további lehetőséget is felvet: talán Hellasból vagy Rómából importálták Galliába, és ez szolgált a másik satyros mintájául. Ugyanerre az irányba mutatnak a torzó lelőhelyéről fennmaradt gyér adatok is. A Santa Barbara-i szobor a fürdő két hideg vizes medencéjének egyikében került elő – a budapesti talán a másikat díszítette.

A szobor a császárkor korai korszakában készülhetett. Sokszor felmerült, hogy egy klasszikus kori *opus magnum* másolata lenne, de ez egyelőre nem igazolható. Antik történetének utolsó fejezetét viszont feltevészerűen rekonstruálni lehet. A fej és a végtagok teljes hiánya önmagában is felveti a lehetőséget, hogy a szobrot szándékkal törték össze. Ezt további érvek is alátámasztják. A mell közepén látható kerek, csillag alakú sérülést alighanem pöröly ütése okozta (egy hasonló ütésnyom töredéke a jobb kar csontján is látható). Az altest bal oldalán hosszú mély repedés szintén erőszakos beavatkozásra utal. A töréssel borított terület jelentős részét lerakódás (szinter) pedig azt jelzi, hogy a szobor összetört állapotban került a földre. Az is feltűnő, hogy a fürdő területén talált számos szobor közül a meztelen alakokat ábrázoló darabokon jóval több a sérülés, mint a ruhás szobrokon. Ennek alapján már régen felvetették, hogy a Palais du Miroir vakbuzgó keresztények pusztították el. Alighanem a budapesti torzón is ennek nyomai láthatók.

Hans Rupprecht Goette – Nagy Árpád Miklós

Kiinduló irodalom

A torzóról:

A. Hermary in D. Terror *et al.* (szerk.): *Nouvel Espérandieu* I. Paris, 2003, 21–22, 047. sz. (a kötet a Vienna területén előkerült szobrászati anyag szakkatalógusa).

A Santa Barbara-i torzó: *uo.*, 22–23, 049. sz.

Gallia Narbonensisről:

F. Slavazzi: *Italia verius quam provincia. Diffusione e funzioni delle copie di sculture greche nella Gallia Narbonensis*. Perugia, 1996.

A Palais du Miroir bemutatása:

A. Bouet: *Les thermes privés et publics en Gaule Narbonnaise*. I–II. Roma, 2003, 246–250 (a fürdő ma Saint-Roman-en Gal területén található, Sainte-Colombe, a budapesti torzó lelőhelye, ugyanis közgazgatásilag ma ennek a településnek a része).

Az évszak műtárgya – 2014. tavasz

Szépművészeti Múzeum, Reneszánsz Csarnok

2014. április 8. – 2014. június 8.

A fényképeket Mátyus László készítette

A kiállítás A. Bogun támogatásával valósult meg.